

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА**

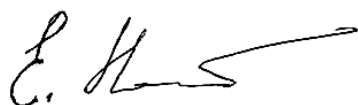
НИКОНЕНКО Олена Вікторівна

УДК 316.614-057.87(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОНЕТАРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія організаційної та соціальної психології

Науковий керівник

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник **Зубіашвілі Ірина Костянтинівна**, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія організаційної та соціальної психології, старший науковий співробітник

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Швалб Юрій Михайлович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра соціальної роботи, професор;

кандидат психологічних наук **Левицька Надія Сергіївна**, Чернігівський національний технологічний університет, факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації, в.о. декана

Захист відбудеться «22» січня 2019 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий «___» грудня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ра

Т. М. Третяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Трансформація соціально-економічних відносин сучасного українського суспільства, перехід до ринкової системи ведення господарства, зміна системи монетарних уявлень, орієнтацій, менталітету визначають необхідність вивчення феномену монетарної соціалізації як монетарного аспекту економічної соціалізації особистості. За десятки років перехідного періоду відбулося становлення нового покоління, представники якого зростали в умовах постійної фінансово-економічної кризи, у зв'язку з цим проблема економічної соціалізації молодих людей взагалі та становлення особистості як суб'єкта монетарних відносин, зокрема, набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Складні та неоднозначні перетворення в нашому суспільстві пов'язані, перш за все, з економікою, монетарною політикою країни, що викликає необхідність підготовки економічно компетентних випускників вищої школи, здатних самостійно та відповідально вирішувати питання, пов'язані з грошима. Раціональні монетарні уявлення універсальні та застосовуються у всіх сферах життєдіяльності, а в умовах переорієнтації української економіки на ринкові цінності молода людина без адекватної фінансово-економічної орієнтації, без уміння ефективного оперування грошима не може вважатися підготовленою до життя та праці. Тому цілком виправданим видається той особливий інтерес до проблеми монетарної соціалізації особистості, який спостерігається останніми роками на сторінках філософської, соціологічної, педагогічної та психологічної літератури.

У працях українських та зарубіжних дослідників висвітлюються багато аспектів, що мають велике значення для дисертаційного дослідження. Зокрема, для визначення теоретико-методологічної бази дослідження монетарної соціалізації важливими є теорії грошей у класичній та сучасній соціології (Г. Зіммель, М. Вебер, В. Зомбарт, Т. Веблен, Т. Парсонс, Н. Луман, Ю. Хабермас); соціально-психологічні дослідження, присвячені вивченню грошей як чинника економічної соціалізації (Г. Авер'янова, І. Андреєва, К. Девіс, О. Дейнека, І. Зубіашвілі, Р. Тейлор), особливостям ставлення особистості до грошей на різних вікових етапах (С. Абрамова, С. Буреніна, Л. Карамушка, О. Козлова, М. Семенов, А. Стросс, Б. Стейсі, Г. Фенько, О. Ходакевич).

Розвиток економічного мислення особистості в процесі засвоєння монетарних уявлень досліджували К. Данзігер, Р. Саттон, А. Фернам, Г. Ферт. Впливу соціально-демографічних чинників на формування монетарних уявлень присвячені наукові праці Л. Магрудера, Г. Маршалла, М. Сігала, А. Фернама, Д. Швальба. Методи вимірювання монетарних настановлень розробили В. Байлі, П. Вернімонт, Х. Голдберг, В. Лім, О. Меллан, Т. Мітчелл, Т. Танг, Д. Темплер, А. Фернам, С. Фітцпатрік, Н. Форман.

Однак, проблема монетарної соціалізації студентської молоді в умовах становлення ринкової економіки ще не знайшла достатнього відображення в соціально-психологічній літературі.

Отже, соціальна значущість указаної проблеми та її недостатня наукова розробленість, об'єктивна потреба суспільства в економічно компетентних

фахівцях, готових успішно працювати не лише в сфері економіки, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Психологічні особливості монетарної соціалізації студентської молоді».

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з тематикою лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Соціально-психологічні засади становлення суб'єкта економічної соціалізації» (реєстраційний номер 0107U012277, 2007–2011 рр.), «Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді» (реєстраційний номер 0116U004808, 2016–2018 рр.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 2 від 23.02. 2012 р.) і узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 4 від 10.05. 2012 р.).

Об'єкт дослідження: процес монетарної соціалізації особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості монетарної соціалізації студентської молоді.

Мета дослідження: визначити основні чинники монетарної соціалізації студентської молоді.

В ході дослідження висунуті наступні **припущення**:

1. На рівень монетарної соціалізації студентської молоді впливають соціально-економічні, демографічні, статеві, професійні та адміністративно-територіальні чинники.

2. До психологічних умов підвищення рівня монетарної соціалізації студентської молоді належить упровадження в навчальний процес спеціальної тренінгової програми, яка сприяє оптимізації процесу монетарної соціалізації.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати структурно-функціональну модель монетарної соціалізації студентської молоді.

2. Проаналізувати змістовні особливості, конфігурацію структурних компонентів, визначити рівень та тип монетарної соціалізації студентської молоді.

3. Здійснити порівняльний аналіз особливостей монетарної соціалізації особистості студентів у зв'язку із соціально-економічними, демографічними, статевими, професійними та адміністративно-територіальними чинниками.

4. Розробити та апробувати спеціалізований соціально-психологічний тренінг монетарної соціалізації студентської молоді.

Теоретико-методологічною основою дослідження є роботи вітчизняних і зарубіжних психологів, у яких досліджуються системний підхід до аналізу психологічних явищ (Б. Анан'єв, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко); принцип гуманізму в аналізі феномену особистості (Г. Балл, О. Бондарчук, М. Боришевський, А. Маслоу, В. Моляко, К. Роджерс); культурно – діяльнісна концепція соціалізації особистості (В. Москаленко, В. Циба, В. Шинкарук); основні концепції соціалізації особистості (Б. Анан'єв, Г. Андрєєва, М. Корнєв, В. Москаленко, О. Мудрік, М. Пірен, Т. Шибутані); концепція соціальних репрезентацій С. Московічі та його послідовників (Ж.-К. Абрік, Д. Жоделе, Р. Фарр, Г. Ягода); дослідження проблеми формування економічної свідомості особистості (В. Автономов, А. Бояринцева,

Н. Дембицька, А. Журавльов, І. Зубіашвілі, Л. Карамушка, О. Лавренко, Г. Ложкін, Т. Мельничук, В. Москаленко, А. Фернам, Ю. Швалб, О. Щедрина). Особливе значення для вивчення феномену монетарної соціалізації мали дослідження монетарної культури (С. Абрамова, І. Зубіашвілі, Д. Литвиненко, М. Шкребець) та процесу економічної соціалізації студентської молоді як процесу формування економічної культури особистості (Н. Боєнко, Т. Заславська, Н. Кавкаєва, О. Міщенко, В. Москаленко, В. Радаєв, Ю. Швалб). Теоретико-методологічною основою соціально-психологічного тренінгу монетарної соціалізації стали підходи, розроблені Л. Карамушкою, Л. Бардієр, І. Вачковим, Ж. Зав'яловою, Т. Зінкевич-Євстігнєєвою.

Методи дослідження. Для перевірки гіпотези та розв'язання завдань дослідження були застосовані *теоретичні* методи: аналіз, синтез, теоретичне моделювання, узагальнення; *емпіричні*: «Методика дослідження монетарних уявлень та поведінки (А. Фернема, в модифікації А. Капустіна), «Незакінчені речення» (модифікація М. Семенова), «Шкала монетарних уявлень» (К. Ямаучі і Д. Темплера, модифікація О. Татарка), «Методика дослідження економічної свідомості» (А. Журавльова), «Анкета економічної поінформованості» (А. Журавльова, А. Купрейченко), методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» (О. Фанталової), «Методика виміру соціальної адаптивності» (О. Посипанова); *статистичні*: порівняння середніх значень, критерій порівняння парних вибірок (t-Ст'юдента), методи факторного, дисперсійного, кореляційного аналізу з наступною якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням.

Статистична обробка емпіричних даних та графічна презентація результатів здійснювались за допомогою пакету статистичних програм SPSS (версія 21.0).

Організація дослідження. Дослідження проводилось протягом 2011–2018 років серед студентів різних курсів ряду вищих навчальних закладів : Чернігівської філії Рівненського інституту слов'янознавства, Чернігівського національного технологічного університету, Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ) та Лодзинського політехнічного університету (м. Лодзь, Польща). У дослідженні взяли участь 256 студентів, які навчаються у зазначених закладах.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалися теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень; використанням методів, адекватних меті і завданням дослідження; поєднанням кількісного і якісного аналізу емпіричних даних; застосуванням методів математичної статистики із залученням сучасних програм обробки даних; репрезентативністю вибірки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*: цілісно досліджується феномен монетарної соціалізації студентської молоді, виокремлено та проаналізовано чинники монетарної соціалізації студентської молоді; апробовано структурно-функціональну модель монетарної соціалізації студентської молоді; доведено залежність змісту структурних компонентів монетарної соціалізації студентської молоді від соціально-економічних, демографічних, статевих, професійних та адміністративно-територіальних чинників; здійснено порівняльний аналіз психологічних особливостей монетарної соціалізації студентської молоді України та Польщі; встановлено рівні та типи монетарної соціалізації студентської

молоді в залежності від конфігурації та змістовного наповнення її компонентів; розроблено спеціалізований соціально-психологічний тренінг монетарної соціалізації студентської молоді, що спрямований на оптимізацію інноваційного типу монетарної соціалізації; *уточнено* сутність поняття «монетарна соціалізація»; *поглиблено та розширено* уявлення про зміст, структуру та особливості монетарної соціалізації студентської молоді; *подальшого розвитку* набуло положення про суттєвий вплив напряму професійної підготовки та навчання у закладах вищої освіти на процес монетарної соціалізації студентської молоді.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні та поглибленні монетарного аспекту теорії економічної соціалізації, теоретичному обґрунтуванні детермінуючої функції монетарних уявлень в процесі монетарної соціалізації особистості; розробці структурно-функціональної моделі монетарної соціалізації сучасної студентської молоді як інструменту для вивчення психологічних особливостей структури монетарної соціалізації студентської молоді.

Практичне значення отриманих результатів полягає у виявленні специфіки монетарної соціалізації студентів як одного із значущих засобів соціально-психологічного супроводу ефективної адаптації студентської молоді до умов ринкової економіки; використанні виявлених у ході дослідження особливостей монетарної соціалізації в роботі з молоддю (психологічне консультування, проведення тренінгів, семінарів); створенні програми соціально-психологічного тренінгу з метою підвищення рівня монетарної соціалізації молоді та впровадження її на практиці; окрім того, матеріали дослідження можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти у процесі викладання навчальних курсів «Економічна психологія», «Соціальна психологія» та ін.

Впровадження результатів дослідження здійснювалось в навчально-виховній діяльності Чернігівського педагогічного університету – природничо-математичного факультету (довідка № 10 від 21.02.2018 року) та психолого-педагогічного факультету (довідка № 14 від 13.03.2018 року); Чернігівської філії Рівненського інституту слов'янознавства (довідка № 67 від 31.05.2013 року); Чернігівського інституту імені Героїв Крут (довідка № 12/18з від 13.03.2018 року).

Апробація результатів дослідження. Головні положення та результати дослідження дисертації були оприлюднені: на Міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (Київ, 2012–2018); Шостій міжвузівській науково-практичній конференції «Соціально-економічні та психологічні проблеми: історія та сучасність» (Чернігів, 2012); Четвертій Міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (Київ, 2012); Сьомій міжвузівській науково-практичній конференції «Соціально-економічні та психологічні проблеми: історія та сучасність» (Чернігів, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Досвід України та країн Європейського союзу у вирішенні актуальних проблем психології в сучасних соціально-політичних умовах» (Київ, 2015); Четвертій Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні дослідження у 21 сторіччі» (Краматорськ, 2017); П'ятій Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні дослідження у 21 сторіччі» (Морісвіль, США,

2017); доповідались на засіданнях лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Публікації. Результати дисертації опубліковано в 10 статтях, 5 з яких надруковано у фахових виданнях, включених до списку, затвердженого МОН України, 5 – у матеріалах виступів на наукових конференціях, 2 – у виданнях, включених до міжнародної наукометричної бази (Indeks Copernicus, Польща).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 327 сторінок. Основний обсяг дисертації складає 186 сторінок. Робота містить 23 рисунки на 7 сторінках, 22 таблиці на 11 сторінках. Список використаних джерел нараховує 275 найменувань (29 джерел іноземною мовою). Список джерел та додатки займають 114 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету дослідження, його об'єкт і предмет, викладено гіпотезу, завдання та теоретико-методологічні основи. Висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи. Подано відомості про апробацію, впровадження у практику одержаних результатів та публікації за темою дисертації.

У **першому розділі** роботи – *«Теоретико-методологічні засади дослідження психологічних особливостей монетарної соціалізації студентської молоді»* – висвітлено теоретичні передумови виникнення феномену монетарної соціалізації, розкрито її соціально-психологічну сутність. Визначено основні поняття дослідження, обґрунтовується структурно-функціональна модель монетарної соціалізації студентської молоді як інструмент пізнання психологічних особливостей цього процесу на етапі юнацтва.

У розділі констатується, що проблема монетарної соціалізації особистості має своїм підґрунтям вивчення ролі грошей в соціумі в рамках філософських (М. Вебер, Г. Гегель, Г. Зіммель, К. Маркс, Д. Юм), соціологічних (Д. Жодоле, С. Московічі, Ж. Кодол, П. Сорокін, М. Хьюстон), економічних (Дж. Кейнс, А. Маршал, А. Сміт) та психологічних досліджень (А. Адлер, А. Бандура, Ж. Піаже, Б. Ф. Скінер, З. Фройд, Е. Фромм).

На основі теоретичного аналізу наукових праць С. Абрамової, Г. Андреєвої, С. Буреніної, А. Євдокімової, О. Вяткіна, О. Козлової, Н. Кавкаєвої, В. Москаленко, Н. Радіної, М. Семенова, Р. Саттона, Б. Стейсі у розділі обґрунтовується розуміння монетарної соціалізації особистості як складової економічної соціалізації та розглядається як складний процес входження в монетарну сферу суспільства, в результаті якого людина, формуючи відповідні соціально-психологічні властивості, стає повноправним суб'єктом монетарних відносин.

Показано, що цей процес опосередкований впливом змістовних та структурних особливостей системи монетарної соціалізації, результатом чого є різні її рівні. Найважливішим засобом цього аспекту соціалізації особистості на всіх вікових етапах її розвитку є гроші, через оперування якими відбувається ознайомлення людини зі всіма іншими соціально-економічними явищами та інститутами.

На основі узагальнення робіт сучасних соціальних психологів – О. Дейнеки, Т. Дробішевої, А. Журавльова, І. Зубіашвілі доводиться теза, що в період економічної кризи монетарна соціалізація набуває характеру економіко-психологічної адаптації, основним результатом якої є формування економіко-психологічної адаптованості, детермінованої змістовими та структурними особливостями економічної соціалізації, взагалі, та монетарної, зокрема. Показано, що монетарна соціалізація не вичерпується лише адаптацією до соціального середовища, а є творчою самореалізацією особистості, перетворенням себе, будується як діяльнісна модель індивідуалізації.

У розділі висвітлено сутність монетарної соціалізації студентської молоді як монетарного аспекту економічної соціалізації, який відображає процес формування монетарних уявлень та економічних знань у сфері монетарних відносин, індивідуальних стратегій монетарної поведінки, вироблення емоційного ставлення до явищ монетарної реальності, засвоєння моральнісних уявлень про гроші, моральнісних норм. Психологічні особливості монетарної соціалізації студентської молоді обумовлюються: початком трудової діяльності, переходом до дорослого життя, коли перед молодого людиною виникає необхідність досягнення економічної незалежності; завдяки впливу соціалізуючого середовища вищих навчальних закладів на етапі отримання професійної освіти студенти починають освоювати деякі економічні ролі (виробника, споживача, платника податків тощо) та готуються до фінансово-економічної діяльності через навчально-професійну діяльність.

Розроблено і представлено в розділі структурно-функціональну модель монетарної соціалізації студентської молоді для подальшого емпіричного вивчення змісту цього процесу. Згідно з моделлю, монетарна соціалізація має ієрархічну структуру, є системою взаємопов'язаних компонентів когнітивного (монетарні уявлення та знання про гроші), афективного (емоції щодо грошей), конативного (стратегії монетарної поведінки). На основі досліджень О. Горбачової, А. Журавльова, А. Купрейченко, О. Лавренко, М. Редькіна обґрунтовується доцільність введення в структурно-функціональну модель монетарної соціалізації студентської молоді також *моральнісного компонента*, що полягає у формуванні моральнісних уявлень про гроші та засвоєнні моральних норм, які регулюють монетарну діяльність суб'єктів у суспільстві.

Наголошується, що особливості функціонування системи монетарної соціалізації студентської молоді визначаються домінуванням одного з компонентів. Відносини між компонентами можуть бути як гармонійними, так і дисгармонійними. Характер взаємодії, взаємовпливу, єдності компонентів монетарної соціалізації зумовлює її особливості та динаміку.

Також на основі аналізу і систематизації наукової літератури (Т. Архіпова, Л. Вербицька, М. Горіна, Л. Горичева, К. Данзігер, Т. Дробішева, Т. Емельянова, А. Журавльов, Н. Кавкаєва, Л. Карамушка, О. Кітов, А. Купрейченко, В. Позняков, К. Рубінштейн, Р. Саттон, М. Сігал, А. Страус, А. Фенем, Г. Ферт, В. Хашченко, О. Ходакевич) доведено, що зміст компонентів монетарної соціалізації залежить від низки чинників, що умовно можна розділити на *об'єктивні* (соціокультурний чинник, адміністративно-територіальний чинник, курс навчання) та *суб'єктивні* (соціально-демографічні чинники, ставлення до грошей, напрям професійної підготовки).

Визначені теоретичні положення про сутність монетарної соціалізації студентської молоді, систему її чинників та структурно-функціональну модель покладено в основу дослідження її психологічних особливостей.

У **другому розділі** – «Дослідження психологічних особливостей монетарної соціалізації студентської молоді» – викладено загальну стратегію емпіричного дослідження, розроблену відповідно до запропонованої нами структурно-функціональної моделі монетарної соціалізації; обґрунтовано систему методичних прийомів та діагностичних методик, наведено результати статистичної обробки емпіричних даних та інтерпретовано їх.

Дослідження виявило вплив на процес монетарної соціалізації студентської молоді соціокультурних, соціально-демографічних, територіально-адміністративних та професійних чинників.

Використання «Анкети економічної поінформованості» (А. Журавльова, А. Купрейченко) дозволило визначити особливості **когнітивного компоненту** монетарної соціалізації студентської молоді. Констатовано сформованість переважно теоретизованих знань про гроші, про грошові ризики. Діагностовано низькі показники рівня економічних знань (що свідчить про недостатній рівень розвитку когнітивного компоненту, зумовлює його другорядне місце у структурі та підпорядковану роль у функціонуванні процесу монетарної соціалізації студентської молоді). Більш високий рівень економічних знань виявлений у студентів зі столиці, що пояснюється їх зацікавленістю у вивченні економічних дисциплін з метою підвищення конкурентоздатності.

У ході дослідження за методикою «Шкала монетарних уявлень» (К. Ямаучі, Д. Темплера, модифікація О. Татарка), що обробляється за допомогою факторного аналізу, виявлено наявність відмінностей в когнітивному компоненті монетарної соціалізації студентів різних категорій.

За *соціокультурним чинником* констатовано, що в уявленні українських студентів гроші пов'язані з поняттям «безпека» (F1 «Гроші – безпека», 33 % дисперсії), а у студентів з Польщі – асоціюються із задоволенням власних потреб (F1 «Гроші – задоволення матеріальних потреб», 32 % дисперсії), що свідчить про нижчу порівняно з польськими студентами самооцінку економічного статусу.

Що стосується впливу *територіально-адміністративного чинника*, встановлено, що студенти з невеликого міста більш схильні пов'язувати гроші з емоційним благополуччям (F2 «Гроші – емоційне благополуччя», 20 % дисперсії), ніж студенти зі столиці (F5 «Гроші – емоційне благополуччя», 11 % дисперсії).

Досліджуючи вплив *чинника статі* констатовано, що дівчата більшою мірою пов'язують гроші з емоційним благополуччям – (F1 «Гроші – емоційне благополуччя», 17 % дисперсії) на відміну від юнаків, які асоціюють гроші з владою – (F1 «Гроші – влада», 20 % дисперсії).

Виявлено відмінності у когнітивному компоненті монетарної соціалізації студентів *за напрямом професійної підготовки*. Так, когнітивний компонент монетарної соціалізації студентів гуманітарних спеціальностей характеризується наявністю різнопланових та протилежних монетарних уявлень. У студентів-психологів друге місце посідає фактор «Гіперзнецінювання грошей» (23 %

дисперсії), а у студентів-юристів – «Гіперцінність грошей» (22 % дисперсії). Натомість у студентів економічних спеціальностей монетарні уявлення є більш конструктивними (фактори «Гіперзнецінювання грошей», «Гіперцінність грошей» посідають 5-те та 6-те місце відповідно).

Вплив *курсу навчання* на відмінності у когнітивному компоненті монетарної соціалізації студентів проявляється в тому, що майже половина студентів п'ятого курсу впевнені, що створення грошових запасів – запорука їх матеріального благополуччя та фінансового успіху (тип монетарних уявлень «Гроші – безпека», I курс – 17 % дисперсії; III курс – 25 % дисперсії; V курс – 40 %). Відбувається посилення прагнення планувати свій бюджет, контролювати доходи та витрати, що є прогресивним кроком у порівнянні зі студентами першого та третього курсів.

Дослідження особливостей *афективного компоненту* монетарної соціалізації студентської молоді здійснювалось за методикою «Незакінчені речення». За *соціокультурним чинником* констатовано такі відмінності: студенти з Польщі більшою мірою схильні до прояву нейтрального емоційного ставлення до грошей ($p \leq 0,05$). Виявлено переважно негативне ставлення до монетарної політики в країні у 38 % опитаних українських студентів ($p \leq 0,05$).

Щодо впливу *територіально-адміністративного чинника*, то тут встановлено, що студенти з невеликого міста більш емоційно-нейтрально оцінюють фінансово-економічні події в країні, ніж студенти зі столиці, де рівень тривоги стосовно грошей вище (47 % опитаних $p \leq 0,05$).

Виявлено відмінності в афективному компоненті *за чинником статі*: 45 % юнаків виявляють нейтральне емоційне ставлення до грошей, всупереч дівчатам, серед яких лише 2 % відсотки реагують на гроші нейтрально ($p \leq 0,05$). На відміну від юнаків, для дівчат більш характерне переживання страху, тривоги, роздратування через гроші, їх відсутність (пугнічні емоційні реакції – 40 % респондентів жіночої статі й 20 % – чоловічої, $p \leq 0,05$).

У процесі аналізу впливу *напрямку професійної підготовки* виявлено, що тривога стосовно грошей характерна для студентів майже всіх спеціальностей (фінансисти – 32 %; психологи – 21 %; юристи – 48 %), що свідчить про високий рівень емоційної напруги в монетарній сфері, окрім студентів-менеджерів, для яких характерні нейтральні емоційні реакції стосовно грошей (35 % респондентів, $p \leq 0,05$).

За *курсом навчання* виявлено такі відмінності у афективному компоненті монетарної соціалізації студентів: найбільш виражена тривога з приводу грошей зафіксована у студентів останнього курсу навчання (I курс – 26 %, III курс – 13 %, V курс – 37 %, $p \leq 0,05$).

Використання методики «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» (О. Фанталової) показало високий ступінь розбіжності між значущістю грошей як цінності та їх доступністю для студентів, що разом з блокадою потреби віднайти власне місце в житті являє собою ціннісно-мотиваційне джерело внутрішньоособистісного дискомфорту, яке може спричиняти дезадаптацію в сфері монетарних відносин та самореалізації. Вплив *соціокультурного чинника*

проявляється в тому, що у студентів з Польщі був виявлений стан емоційного спустошення, втрата інтересу до грошей (цінність грошей нижча, ніж доступність, показник їх співвідношення 4,7), що детермінується надлишком матеріальних благ в економічно розвинених країнах. Для українських студентів, навпаки, характерне емоційне переживання конфлікту у зв'язку з відсутністю матеріальних ресурсів (цінність грошей більша, ніж доступність, показник -4,1). Щодо впливу *територіально-адміністративного чинника*, то тут встановлено такі відмінності: показник незадоволеності потреби в грошах у студентів з невеликого міста вище ніж у студентів зі столиці, а, отже, більш виражене відчуття емоційної напруги в сфері монетарних відносин. За *чинником курсу навчання* виявлено, що стан конфлікту більш характерний для студентів гуманітарних професій (психологи – показник -5,5, юристи – показник – 3,8).

Конативний компонент монетарної соціалізації студентів досліджувався за допомогою «Методики дослідження економічної свідомості» (А. Журавльова). Що стосується впливу *соціокультурного чинника*, то встановлено, що польська студентська молодь більшою мірою орієнтована на витрачання коштів – 20 % досліджуваних, $t = 2,06$, $p \leq 0,05$, ніж українська – 10 % досліджуваних.

Щодо впливу *територіально-адміністративного чинника* на конативний компонент, то констатовано, що студентська молодь з невеликого міста є носієм традиційних форм поведінки з грошима – стратегія «накопичення» ($p \leq 0,05$); натомість молоді люди з міста Київ більш схильні до інноваційних стратегій монетарної поведінки, таких як інвестування ($p \leq 0,05$).

Стосовно впливу *напрямку професійної підготовки*, то тут встановлено, що дещо вищі показники за стратегією витрачання мають студенти психологічної (29 % респондентів, $p \leq 0,05$) та юридичної спеціальностей (25 % респондентів $p \leq 0,05$).

За впливом *курсу навчання* виявлено такі відмінності у конативному компоненті: у студентів п'ятого курсу зростає перевага накопичувальної ($p \leq 0,01$, різниця значуща між студентами I та V курсу) та інвестиційної стратегії монетарної поведінки ($p \leq 0,01$), тоді як студенти I курсу більше схильні витрачати кошти ($p \leq 0,01$), що пов'язано з набуттям економічних знань, та більшим досвідом монетарних відносин.

Дослідження **моральнісного компоненту** монетарної соціалізації студентської молоді здійснювалося за допомогою методики «Моральнісна оцінка грошей» (А. Купрейченко). Загалом за *чинником статі* було виявлено такі відмінності: дівчатам (13 % досліджуваних) більшою мірою ніж юнакам (5 % досліджуваних, $p \leq 0,01$) властиві позитивні уявлення про гроші. Вони переважно асоціюють гроші з «добром» та «свободою». Натомість у юнаків більш розповсюджений тип «Моральнісно-негативна оцінка грошей» (16 % юнаків й 6 % дівчат, $p \leq 0,05$). Тобто вони більшою мірою асоціюють гроші зі злом, брехнею та конфліктами в суспільстві.

Моральнісний компонент монетарної соціалізації студентів має також відмінності за *напрямом професійної підготовки*. Так, студенти-фінансисти більш схильні до моральнісно-конфліктної оцінки грошей (26 % респондентів, $p \leq 0,05$).

Отже, гроші викликають у них відчуття тривоги та занепокоєння, а їх моральнісне самовизначення відбувається через розв'язання когнітивного дисонансу, що дає змогу зробити висновок про важливість грошей в житті студентів цієї спеціальності. Студенти-юристи більшою мірою за студентів інших спеціальностей оцінюють гроші в негативно моральнісному аспекті (30 %, $p \leq 0,05$), що пов'язано з особливостями їх професії. Вплив *курсу навчання* на моральнісний компонент монетарної соціалізації студентів проявляється в тому, що більш виражено невизначеність в моральнісній оцінці грошей на I курсі ($p \leq 0,05$), моральнісно-конфліктна оцінка на III курсі ($p \leq 0,01$) й зростання моральнісно-позитивної оцінки на V курсі ($p \leq 0,01$), що пов'язано з переоцінкою функцій грошей.

Виявлено відмінності моральнісного аспекту монетарних уявлень студентів за *соціокультурним чинником* (рис. 1).

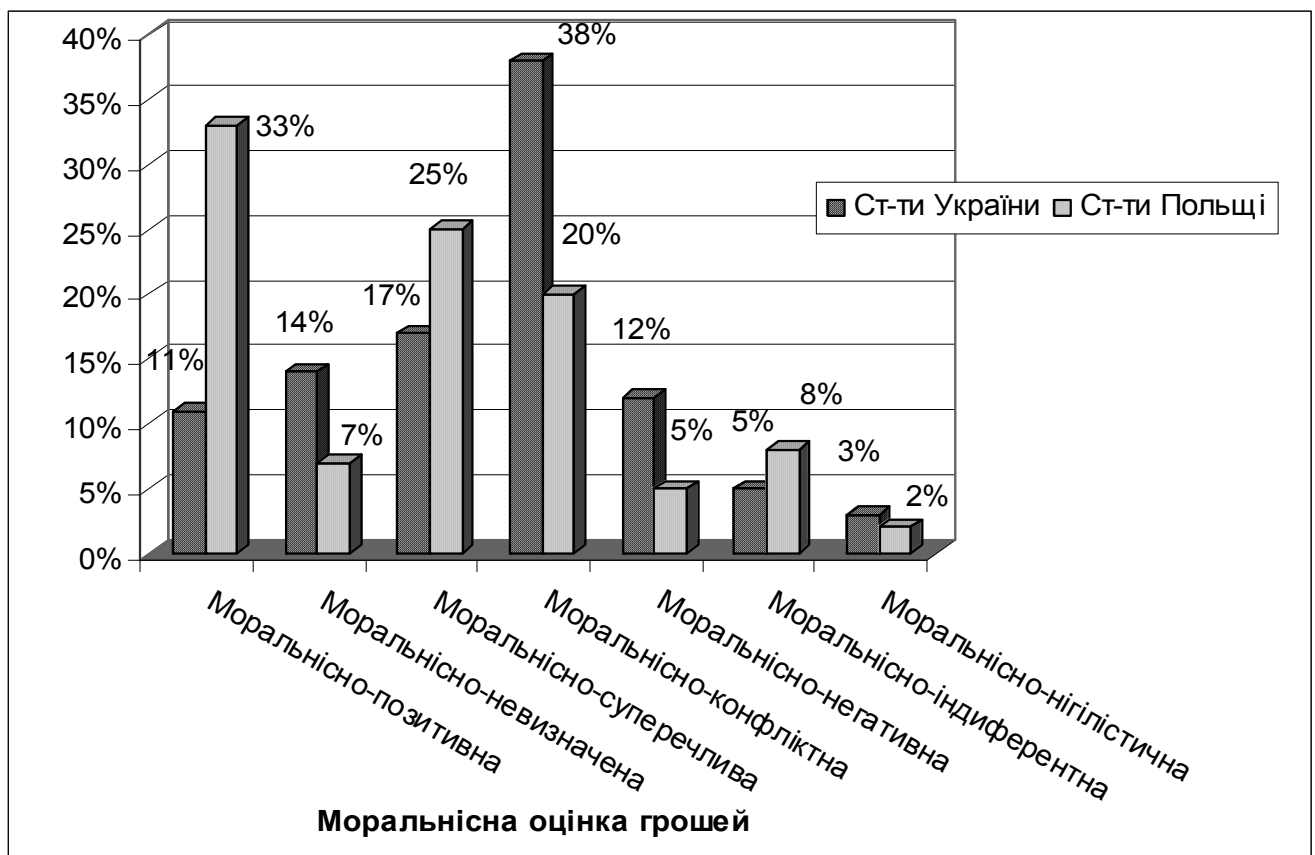

Рис. 1. Процентне співвідношення типів моральнісної оцінки грошей студентів України та Польщі

Так, студентам з Польщі властива моральнісно-позитивна оцінка грошей, натомість студентській молоді з України – моральнісно-негативна оцінка, що пояснюється етнокультурними та соціально-економічними особливостями країн. Щодо впливу *територіально-адміністративного чинника*: студенти зі столиці схильні до невизначеності в моральнісній оцінці грошей, тому й моральна зрілість в монетарній сфері настає у них пізніше за їх однолітків з невеликого міста.

З метою визначення особливостей *конфігурації* (співвідношення) структурних компонентів монетарної соціалізації студентської молоді було використано метод факторного аналізу, в результаті застосування якого було виокремлено за всією вибіркою п'ять факторів монетарної соціалізації: «**Економність**» (дисперсія – 20 %) – характеризує конативний компонент монетарної соціалізації; «**Гроші – сенс життя**» (дисперсія – 17 %), відноситься до моральнісного компоненту; «**Грошова тривога**» (дисперсія – 14 %), характеризує афективний компонент монетарної соціалізації; «**Витрачання**» (дисперсія – 11 %) – конативний компонент монетарної соціалізації; «**Гроші – влада**» (дисперсія – 9 %) – когнітивний компонент монетарної соціалізації. Констатовано, що в структурі монетарної соціалізації найбільш вираженими (на 31 %) є поведінкові («Економність та «Витрачання») складові, які відіграють провідну роль у процесі монетарної соціалізації студентів при підпорядкованій ролі моральнісної (представленої на 17 % як «Гроші – сенс життя»), афективної («Грошова тривога», 14 %) та незначній ролі когнітивної «Гроші – влада, 9 %) складових. Така конфігурація елементів зумовлює суперечливість процесу монетарної соціалізації студентської молоді, який характеризується недостатньою поінформованістю стосовно монетарних процесів в країні, що пояснює стихійність процесу монетарної соціалізації студентської молоді.

Виявлено відмінності у конфігурації складових монетарної соціалізації студентів за *соціокультурним чинником*. Так, перевага у структурі поведінкової складової студентів з Польщі фактору «Економність» і перевага у структурі моральнісного компоненту студентів України фактору «Гроші – сенс життя» свідчить про вплив соціально-економічних умов на процес монетарної соціалізації особистості.

Загалом, дослідження змістовних характеристик компонентів монетарної соціалізації студентської молоді та їх конфігурації дозволило встановити домінування поведінкового компоненту в структурі монетарної соціалізації студентської молоді. Недостатній розвиток когнітивної складової монетарної соціалізації студентів зумовлює необхідність розробки соціально-психологічних засобів, спрямованих на підвищення інформованості студентської молоді щодо феноменів монетарної сфери суспільства.

У **третьому розділі** – «*Соціально-психологічні засоби оптимізації інноваційного типу монетарної соціалізації студентської молоді*» – показано результати дослідження рівнів та типів монетарної соціалізації студентської молоді. Представлено програму соціально-психологічного тренінгу як засобу цілеспрямованого впливу на студентів з метою оптимізації процесу монетарної соціалізації.

У розділі представлено результати емпіричного дослідження рівнів монетарної соціалізації студентів за методикою виміру соціальної адаптивності (О. Посипанова). Дослідження показало диференційність рівнів соціальної адаптивності студентів за *соціокультурним чинником*. Виявлено, що у опитаних студентів з Польщі переважає високий рівень соціальної адаптивності – 42 %, у студентів з України – високий рівень – 27 %. У студентів з Польщі середній рівень

соціальної адаптивності складає 37 %, в українських студентів – 36 %. Низький рівень соціальної адаптивності у студентів з Польщі складає 21 %, в українських студентів – 36 % ($p \leq 0,05$). За *територально-адміністративним* чинником констатовано, що студенти зі столиці мають більш вищий рівень соціальної адаптивності в порівнянні зі студентами з невеликого міста ($p \leq 0,05$). Отже, вони більшою мірою адаптовані в сфері соціальних відносин, у тому числі, монетарних.

На основі кореляційного аналізу факторів монетарної соціалізації та рівнів соціальної адаптивності нами виокремлено типи монетарної соціалізації студентської молоді: консервативний, рефлексивний, інноваційний. Низький рівень соціальної адаптивності корелює з факторами «Гроші – зло» ($r = 0,76$, $p \leq 0,01$), «Грошова тривога» ($r = 0,72$, $p \leq 0,05$); середній рівень пов'язаний з факторами «Гроші – сенс життя» ($r = 0,85$, $p \leq 0,01$), «Витрачання грошей» ($r = 0,80$, $p \leq 0,05$). Високий рівень соціальної адаптивності пов'язаний з факторами «Економність» ($r = 0,78$, $p \leq 0,05$), «Гроші – самореалізація» ($r = 0,79$, $p \leq 0,01$) та має обернену кореляцію з факторами «Гроші – зло» ($r = -0,68$, $p \leq 0,05$), «Грошова тривога» ($r = 0,70$, $p \leq 0,05$).

Результати дослідження показали, що у 28 % опитаних монетарна соціалізація відбувається на найнижчому рівні, який характерний для *консервативного* типу. Студенти, що належать до цього типу, мають традиційні монетарні уявлення та стратегії монетарної поведінки, які вони переймають у членів своєї родини і найближчого соціального оточення. У значно більшій частині опитаних (37 %) монетарна соціалізація протікає на середньому рівні, що відповідає *рефлексивному* типу монетарної соціалізації. Монетарні уявлення та стратегії монетарної поведінки студентів цього типу формуються в залежності від соціальної ситуації, шляхом відображення актуальної соціальної дійсності. Цій групі студентів властива надвисока значущість грошей в їх житті, оскільки соціальною ситуацією розвитку для більшості студентів є перехід до трудової діяльності, власне матеріальне забезпечення й досягнення матеріальної незалежності від батьків. Домінуючою стратегією монетарної поведінки для студентів цього типу є ощадлива поведінка. Друге місце за кількістю посідає група студентів з високим рівнем та *інноваційним* типом монетарної соціалізації (32 %), які заперечують традиційні монетарні уявлення й прагнуть створювати новітні стандарти монетарних уявлень та поведінки, особливо в умовах кризи. Представники цього типу не пов'язують гроші з владою та моральнісною категорією «зла», меншою мірою для них характерна тривога стосовно грошей. Натомість їм властиві асоціації грошей із самореалізацією та розвитком власних здібностей. Отже, студентська молодь цього типу втілює ідеали інформаційного суспільства, де елітою, у тому числі й монетарною, є не люди влади, а «творці технологій».

У розділі обґрунтовано заходи з цілеспрямованого соціалізуючого впливу на студента з метою освоєння ним адекватних способів монетарної поведінки та становлення у нього інноваційного типу монетарної соціалізації. Зокрема, розроблено програму спеціалізованого соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на формування тих економічно-психологічних якостей студентів (нестереотипне мислення, продуктивність діяльності в ситуаціях невизначеності,

здатність до рефлексії), які відповідають високому рівню та інноваційному типу монетарної соціалізації особистості. Обсяг тренінгу складав 20 академічних годин.

Формувальний етап дослідження передбачав використання квазіекспериментального плану з експериментальною (22 досліджуваних) та контрольною (20 досліджуваних) групами. Усі студенти, що входили до цих груп, мали схожі соціально-професійні та гендерні характеристики. В експериментальній групі підготовка мала системний, цілісний характер відповідно розробленого автором тренінгу, спрямованого на оптимізацію процесу монетарної соціалізації студентської молоді.

Психологічні характеристики для другого психодіагностичного зрізу в досліджуваних контрольної та експериментальної вибірок вимірювалися за допомогою методики «Дослідження монетарних уявлень та поведінки» (А. Фернема, в модифікації А. Капустіна).

На етапі тренінгової роботи був застосований спеціалізований соціально-психологічний «Тренінг монетарної соціалізації», який дозволяє виявити неусвідомлювані уявлення, емоції та стратегії поведінки в сфері монетарних відносин, оцінити їх наслідки. Тренінг був розділений нами на три блоки занять. Так, *інформаційний блок* тренінгу складається з двох занять й має на меті познайомити студентів з темою грошей, висвітлити особливості монетарних відносин у сучасному світі. *Діагностичний блок* містить чотири заняття, які спрямовані на формування навичок аналізу у студентів власних монетарних уявлень, емоцій щодо грошей, монетарної поведінки. *Розвивальний блок* складається з чотирьох занять, які сприяють виробленню більш продуктивних монетарних уявлень та стратегій монетарної поведінки у молодих людей.

Варто відмітити, що тренінг монетарної соціалізації сприяє розвитку креативності в сфері монетарних відносин. У діагностичному та розвивальному блоках тренінгу була використана психологічна гра з метафоричними асоціативними картами «24 формули грошей». Основною технікою роботи з МАК є «Асоціація з проблемою», що дозволяє співвіднести проблему в монетарній сфері, монетарні уявлення та стратегії монетарної поведінки учасників в монетарній сфері із зображенням карти та словесною метафорою, що вказана на ній. В свою чергу ця техніка запускає механізм вільних асоціацій у учасників тренінгу, спонукає до пошуку способів розв'язання проблеми й може спричинити інсайт та переосмислення своїх монетарних відносин.

На заключному етапі дослідження нами вирішувалося завдання перевірки ефективності спеціалізованого соціально-психологічного тренінгу монетарної соціалізації. З цією метою була використана дані факторного аналізу. В контрольній групі досліджуваних майже не відбулися зміни в змістових характеристиках компонентів монетарної соціалізації та їх конфігурації. Натомість в експериментальній групі під впливом тренінгової роботи відбулися зміни в поведінковому компоненті монетарної соціалізації.

Студенти більшою мірою (фактор «Економність» посідає друге місце до експерименту та перше місце після) почали використовувати накопичувальну стратегію монетарної поведінки (фактор «Економність» посідає четверте місце до

експерименту та перше місце після). Меншою мірою почали віддавати перевагу витрачання коштів (фактор «Витрачання грошей» посідає 4 місце до експерименту й не був виявлений після тренінгу. Також відбулися зміни в когнітивному компоненті монетарної соціалізації (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз зміни змістовних характеристик компонентів монетарної соціалізації студентської молоді

Експериментальна група				Контрольна група			
Фактори, дисперсія (у %)				Фактори, дисперсія (у %)			
До формульованого експерименту		Після формульованого експерименту		До формульованого експерименту		Після формульованого експерименту	
F1 Гроші-сенс життя	21 %	F1 Економність	23 %	F1 Гроші-сенс життя	31 %	F1 Гроші-сенс життя	20 %
F2 Економність	19 %	F2 Гроші - самореалізація	17 %	F2 Економність	22 %	F2 Економність	19 %
F3 Грошова тривога	16 %	F3 Гроші-сенс життя	13 %	F3 Грошова- тривога	15 %	F3 Грошова- тривога	12 %
F4 Витрачання грошей	12 %	F4 Гроші-влада	10 %	F4 Витрачання грошей	8 %	F4 Витрачання грошей	10 %
F5 Гроші-влада	7 %	F5 Грошова тривога	6 %	F5 Гроші-влада	5 %	F5 Гроші-влада	9 %

Після проведення тренінгу студенти більшою мірою пов'язують гроші з самореалізацією, ніж з владою (F2 «Гроші-самореалізація», 17 % дисперсії після завершення експерименту).

Отже, виходячи з того, що високому рівню та інноваційному типу монетарної соціалізації відповідають фактори «Гроші – самореалізація» і «Економність», можна констатувати підвищення рівня монетарної соціалізації у студентів експериментальної групи внаслідок застосування тренінгу, що свідчить про його ефективність.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретико-емпіричного дослідження монетарної соціалізації студентської молоді доведено, що на рівень монетарної соціалізації студентів впливають соціально-психологічні чинники. Отримані результати свідчать про досягнення мети дослідження, вирішення дослідницьких завдань, що дало підставу дійти таких висновків:

1. Теоретично обґрунтовано положення про те, що монетарна соціалізація є монетарним аспектом економічної соціалізації, який відображає процес формування монетарних уявлень та економічних знань в сфері монетарних відносин, індивідуальних стратегій монетарної поведінки, вироблення емоційного ставлення до явищ монетарної реальності, засвоєння моральнісних уявлень про гроші, моральнісних норм; психолого-економічний розвиток особистості, що полягає не лише в адаптації до існуючих соціально-економічних умов, а включає можливість використання інтеріоризованих монетарних цінностей для реалізації власних цілей та прагнень в монетарній сфері суспільства.

2. Обґрунтовано структурно-функціональну модель монетарної соціалізації студентської молоді як теоретичного інструменту для вивчення специфіки монетарної соціалізації на етапі юнацтва. Визначено, що конфігурація компонентів монетарної соціалізації (когнітивного, афективного, поведінкового та моральнісного) детермінується взаємовпливом *об'єктивних* (соціально-економічні умови життя студентів; соціокультурний чинник, сімейний чинник – рівень освіти батьків, рівень доходів батьків; адміністративно-територіальний чинник, навчання у освітньому закладі; засоби масової інформації) та *суб'єктивних* (соціально-демографічні; індивідуально-психологічні особливості: характерологічні особливості, ставлення до грошей; напрям професійної підготовки) чинників.

3. Проаналізовано змістовні особливості монетарної соціалізації студентів:

- встановлено відмінності в когнітивному компоненті монетарної соціалізації залежно від статі – дівчата більшою мірою асоціюють гроші з емоційним благополуччям, юнаки – з владою; залежно від соціокультурного чинника – українські студенти більшою мірою пов'язують гроші з безпекою, ніж польські, у яких гроші асоціюються із задоволенням матеріальних потреб; залежно від напрямку професійної підготовки – студентів гуманітарних спеціальностей характеризує наявність різнопланових та протилежних монетарних уявлень, натомість студентам економічних спеціальностей властиві більш конструктивні уявлення;

- з'ясовано, що змістовими особливостями афективного компоненту монетарної соціалізації студентів є переважно негативні оцінки монетарної політики в країні. Показано, що для студентів характерна культура емоційно-негативного реагування на монетарну реальність, яка має свою специфіку за територіальною та статевою ознаками. Підтверджено існування внутрішньоособистісної дисоціації монетарних цінностей, яка є більш глибокою в економічній свідомості студентів з України у порівнянні зі студентами з Польщі;

- констатовано, що відмінності в змістовних особливостях конативного компоненту полягають у диференціації стратегій монетарної поведінки студентів (накопичення, витрачання, інвестиції, позичання) за територіальною та професійною ознаками: польська студентська молодь більшою мірою орієнтована на витрачання коштів, ніж українська; студентська молодь в регіонах нашої країни є носієм традиційних форм поводження з грошима – стратегія «накопичення», натомість молоді люди в мегаполісах більш схильні до інноваційних стратегій монетарної поведінки, таких як інвестування;

- визначено, що у моральнісному компоненті монетарної соціалізації переважає моральнісно-невизначена та моральнісно-конфліктна оцінка грошей, що пов'язано з особливостями юнацького віку. Виявлено відмінності моральнісних уявлень про гроші у студентів Польщі (переважає моральнісно-позитивна оцінка грошей) і студентів України (переважає моральнісно-негативна оцінка грошей), що пов'язано з етнокультурними особливостями та соціально-економічними умовами життя.

4. Емпірично доведено, що властивий студентам рефлексивний тип економіко-психологічної адаптивності зумовлюється особливостями конфігурації елементів монетарної соціалізації, а саме, домінуванням в структурі останнього конативного компоненту.

На основі встановлених у ході емпіричного дослідження особливостей рефлексивного, консервативного та інноваційного типів монетарної соціалізації студентів з'ясовано, що остання відбувається на середньому рівні й характеризується монетарними уявленнями та стратегіями монетарної поведінки, що формуються в залежності від соціальної ситуації, шляхом відображення актуальної соціальної дійсності.

5. Емпірично підтверджено положення про те, що зі зменшенням представленості афективних складових з негативною валентністю в структурі монетарної соціалізації, формування ефективних економічних вмінь та навичок в ході навчання, набуття досвіду оперування грошима та позитивної моральнісної оцінки грошей відбувається зростання рівня монетарної соціалізації студентів.

6. Розроблено та апробовано програму спеціалізованого соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на формування інноваційного типу монетарної соціалізації студентської молоді.

Перспективи досліджень монетарної соціалізації полягають у вивченні психологічних особливостей монетарної соціалізації, змістових характеристик її компонентів та рівнів на всіх вікових етапах, а не лише на етапі юнацтва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

а) статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України :

1. Никоненко О. В. Монетарна соціалізації: теоретичний аспект / О. В. Никоненко // Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології» / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2012. – Т. XIV, ч. 2. – С. 276–283.

2. Никоненко О. В. Монетарна соціалізація як соціально-психологічний феномен / О. В. Никоненко// Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Актуальні проблеми психології» / за ред. С. Д. Максименка. – Кіровоград : Імекс –ЛТД, 2013. – Соціальна психологія. – Вип. 6, кн. II, т. Т. XI. – С. 146–154.

3. Никоненко О. В. Структурно-функціональна модель монетарної соціалізації/ О. В. Никоненко// Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Актуальні проблеми психології» / за ред. С. Д. Максименка. – Вип. 10. – К. : Фенікс, 2014. – Т. 11. – С. 145–157.

4. Никоненко О. В. Психологічні особливості монетарної соціалізації майбутніх фахівців / О. В. Никоненко// Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. : у 2-х ч. / Ун-т менеджменту освіти НАПН України ; редкол.: О. Л. Ануфрієва [та ін]. – К., 2005. – Вип. 9 (22) / голов. ред. Олійник. – К : Атопол, 2013. – Ч. 2. – С. 239–247.

5. Никоненко О. В. Дослідження когнітивного компонента монетарної соціалізації студентської молоді [Електронний ресурс] / О. В. Никоненко// Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Психологічний часопис» / за ред. С. Д. Максименка. – № 1 (5) – К., 2017. – С. 88. – Режим доступу : <http://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/143/103> – Назва з екрану.

б) статті у збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз:

6. Никоненко О. В. Типи монетарної соціалізації студентської молоді / О. В. Никоненко// Актуальні наукові дослідження в сучасному світі : зб. наук. пр. / за ред. В. П. Коцур. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – Вип. 2 (34), ч. 5. – С. 99–104.

7. Никоненко О. В. Дослідження моральнісного компонента монетарної соціалізації студентської молоді / О. В. Никоненко // Організаційна психологія. Економічна психологія : наук. журн. / за ред.: С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – № 4 (11) – К., 2017. – С. 70–78.

в) статті у збірниках матеріалів наукових конференцій:

8. Никоненко О. В. Теоретичні основи вивчення монетарної соціалізації / О. В. Никоненко // Матеріали VI міжвузівської наук.-практ. конф. «Соціально-економічні та психологічні проблеми: історія та сучасність», 26–27 квіт. 2012 р.) / за ред.: А. В. Шморгун, П. В. Ямпольць. – Чернігів : ЧФ РІС КСУ, 2012. – С. 37–43.

9. Никоненко О. В. Дослідження афективного компонента монетарної соціалізації студентської молоді / О. В. Никоненко // Матеріали IV міжн. наук.-практ. конф. «Суспільні дослідження у 21 сторіччі», (Краматорськ, 25 берез. 2017 р.). – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 105–109.

10. Nykonenko O.V. Psychological features of the monetary socialization of student youth / Proceedings of V International scientific conference «Science of the third millennium» (29 квітня 2017 р.). – Morrisville : Lulu Press., 2017. – P. 193–197.

АНОТАЦІЇ

Никоненко О. В. Психологічні особливості монетарної соціалізації студентської молоді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2018.

У дисертації проведено дослідження психологічних особливостей монетарної соціалізації студентської молоді. Робота містить теоретичне обґрунтування, методичні засади та результати емпіричного дослідження цієї проблеми. На основі аналізу провідних теоретичних підходів до розуміння монетарної соціалізації обґрунтовано її структурно-функціональну модель як основу для проведення дослідження психологічних особливостей монетарної соціалізації студентської молоді.

Виявлено особливості компонентів монетарної соціалізації студентів в залежності від статі, соціально-економічного, адміністративно-територіального чинників та чинника професіоналізації. Виділено типи економіко-психологічної адаптації як результату монетарної соціалізації студентів в залежності від рівня їх соціальної адаптації. Емпірично доведено, що властивий більшості студентів рефлексивний тип монетарної соціалізації зумовлюється особливостями конфігурації елементів монетарної соціалізації, а саме, домінуванням в структурі конативного компоненту.

Розроблено програму спеціалізованого соціально-психологічного тренінгу монетарної компетентності студентів як засобу їх монетарної соціалізації.

Ключові слова: економічна соціалізація, монетарна соціалізація, гроші, соціально-психологічні чинники, студентська молодь, типи соціалізації, адаптація.

Никоненко А. В. Психологические особенности монетарной социализации студенческой молодежи. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2018.

В диссертации проведено исследование психологических особенностей монетарной социализации студенческой молодежи. Работа содержит теоретическое обоснование и результаты эмпирического исследования этой проблемы. На основе анализа ведущих теоретических подходов к пониманию монетарной социализации разработана ее структурно-функциональную модель как инструмент проведения исследования психологических особенностей монетарной социализации студенческой молодежи. Доказано, что деньги являются ведущим средством монетарной социализации личности на всех возрастных этапах ее развития.

Определены содержание, структура монетарной социализации личности. Показано, что стадии монетарной социализации соотносятся с возрастными этапами онтогенеза, основной детерминантой перехода с одной стадии на другую является изменение социальной ситуации развития, в связи с чем меняются социальные

требования к представителям юношеского возраста, главным из которых является приобретение профессиональных знаний. Учитывая это положение, существенной детерминантой процесса монетарной социализации студентов является направление профессиональной подготовки.

Выделены группы факторов, которые влияют на процесс монетарной социализации студенческой молодежи. Объективные факторы: социально-экономические условия жизни студентов; социокультурный фактор, семейный фактор (уровень образования родителей, уровень доходов родителей) административно-территориальный фактор, обучение в учебном заведении; средства массовой информации. Субъективные факторы: пол, возраст, индивидуально-психологические особенности, отношение к деньгам, направление профессиональной подготовки.

Выявлены особенности компонентов монетарной социализации студентов в зависимости от пола, социально-экономического, административно-территориального факторов и фактора профессионализации. Выделены типы монетарной социализации студентов в зависимости от уровня их социальной адаптации. Эмпирически подтверждено положение о том, что с уменьшением представленности аффективных составляющих с отрицательной валентностью в структуре монетарной социализации, формирования эффективных экономических умений и навыков в ходе обучения, приобретения опыта оперирования деньгами и положительной нравственной оценки денег происходит рост уровня монетарной социализации студентов.

Проведено исследование взаимосвязи уровней социальной адаптивности и компонентов монетарной социализации студенческой молодежи. На основе корреляционного анализа сформулированы типы монетарной социализации студентов: консервативный, рефлексивный, инновационный.

Эмпирически доказано, что присущий большинству студентов рефлексивный тип монетарной социализации обусловлен особенностями конфигурации элементов монетарной социализации, а именно, доминированием в структуре конативного компонента.

Разработана программа специализированного социально-психологического тренинга монетарной компетентности студентов как средства оптимизации их монетарной социализации и эмпирически проверено его эффективность.

Ключевые слова: экономическая социализация, монетарная социализация, деньги, социально-психологические факторы, студенты, типы социализации, адаптация.

Nykonenko O. Psychological features of monetary socialization of student youth. – Manuscript.

Dissertation to gain Candidate degree of psychological sciences by speciality 19.00.05 – social psychology; psychology of social work. – G. S. Kostyuk Institute of Psychology, National academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The research of psychological features of monetary socialization of student youth was conducted in the dissertation. The work contains the theoretical substantiation, methodological principles and the results of empirical research of this problem. Structural-

functional model was substantiated on the basis of the analysis of the leading theoretical approaches to the understanding of monetary socialization and is being used as the basis for conducting research on the psychological characteristics of students' monetary socialization .

The features of the students' monetary socialization components are revealed, depending on the gender, the socio-economic, administrative-territorial factor and the factor of professionalization. The types of economic-psychological adaptation as a result of students' monetary socialization depend on the level of their social adaptation. It is empirically proved that the characteristic of reflexive type of monetary socialization is determined by the peculiarities of the configuration of the elements of monetary socialization, namely, by the dominance of the monetary socialization's behavioral component.

The study of the relationship between the levels of social adaptability and the components of the monetary socialization of student youth has been conducted. On the basis of the correlation analysis, the types of monetary student socialization are formulated: conservative, reflexive, innovative.

The program of the specialized social-psychological training of students' monetary competence like instrument of improvement of their monetary socialization was developed.

Keywords: economic socialization, monetary socialization, money, socio-economic factor, professionalization.

Підписано до друку 07.12.2018 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 91.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua